

Jiří Orten

Václav Černý

(In: Černý, Václav: První a Druhý sešit o existencialismu. Mladá fronta. Praha 1992. Ed. Víšková, Jarmila. Elektronická verze – Borovička, Lukáš. Praha 2005.)

1

Nejvýznamnějším zjevem nástupu mladé generace byl nepochybně Jiří Orten. Jeví se jako nejpronikavější, nejcitlivější a nejhlubší nositel nového životního pocitu, změněné mravní, myšlenkové i volní situace; jeho dobová výraznost a příznačnost je neobyčejná, ačkoliv se teoreticky o povaze svých časů a úlohách lidí v nich téměř nevyjadřoval: žil svůj život, komentoval si jej pro sebe a veřejnosti vydával své básně. Přitom je to duch daleko ještě u nás nedozrálý a nedoposlouchaný: nejenom proto, že celé jeho dílo není ještě ani dnes čtenářům známo a zveřejněno; ale i z toho důvodu, že valnou část člověka dnešního vyslovuje stejně přesně jako člověka včerejšího; a hlavně proto, že ze své hlubiny člověka individuálního, časově i místně zcela vázaného, dovedl vyvážit veliký díl duchovní a mravní obecnosti lidské, pravdivé trvale, všude a o všech. V mezích naší paměti prozatím uzavírá onu ostatně nepočtenou řadu básnických tvůrců – Hora, Hałas, on –, kteří v dědické linii podstatně máchovské nejbohatěji a nejcharakterističtěji vypověděli jak vnitřně daný ráz² a postupem let odstiňovanou povahu, tak do ideální promítanou a vysnívanou duchovní podobu takzvané české současnosti.

Jeho dílo obsahuje řadu přípravných mladistvých zlomků veršikem i prózou, hrst rozsáhlejších pokusů o práce románové a také několik zkoušek dramatických; ale skutečný Jiří Orten, to je Jiří Orten posledních tří let svého života, od devatenácti do dvaadvaceti, a jeho podstata je uložena v třech rukopisných svazcích deníkového rázu, v Modré knize, psané – jako i druhé dvě – téměř denně od 10. ledna 1938 do 12. prosince 1939, v Žíhané knize, jdoucí od 13. prosince 1939 do 9. prosince 1940, a v Červené knize, sahající od 9. prosince 1940 do 29. srpna 1941; tento den je sám předvečer básnickových dvacátých druhých narozenin. Zde v netřzité souvislosti zážitkových záznamů, myšlenek a úvah o vlastním osudu, životě vůbec i době, výpisků z četby atd. leží, báseň po básni, i celé jeho básnické dílo ve vlastním slova smyslu, a není jediné básně, která by tedy nebyla vlastní Ortenovou rukou datována. Tato vnější zvláštnost, ne zrovna častá v básnické historii, má pak to zvláštější ještě pozadí, patrné teprv z četby jeho Barevných knih, v souvislosti prožitkových záznamů a básní, že tu není téměř básně, která by nebyla přímým odrazem existenciálního zážitku, nějaké právě proběhlé události básníkova života, jež ji vysvětluje, bez níž je báseň často málo srozumitelná; nikdy však, naprosto nikdy není nejasnost a obtížnost Ortenových básní účinkem odtažitého myšlení, abstraktních transpozic, metaforizujících

a symbolizujících destilací, nikdy zde báseň nevyjadřuje myšlenkovou řadu, vzniklou sice z popudu životního prožitku, ale pokračující po své vlastní zákonitosti a ze sebe samé do nekonečna ideové konstrukce. Mysleme, chcemeli, na Goetha, pro nějž každá báseň je „příležitostná“! Ale mysleme ještě více na soudobý existencialismus jakožto „realismus čirého lidského konkrétna“! Jiří Orten je povýtce básníkem k o n k r é t n í s i t u a c e e x i s t e n c i á l n í.

Nad sumu jeho životního konkrétna (a nad jeho celé dílo) lze pak vepsat obšírný úryvek z Červené knihy, jímž se sám sobě vypověděl v noci 14. června 1941, dva a půl měsíce před svou smrtí. A rozbor jeho poezie, ten už by opravdu neměl odjinud vycházet:³

Projev Noci

„Kdo pochopí, ten se usměje,“ praví Dostojevský. Uvidí tehdy obě, všechny strany věcí, spatří věci v prostoru takové, jaké jsou ve své celistvosti, s dobrem, zlem a tím, co je dobré i zlé, krásné i strašlivé. Jak by se potom neusmíval, jak by nebyl smířen! Může však ještě také milovati? Neboť láska není pochopení, měl částečnou pravdu ten, kdo řekl, že je slepá. Je slepá, protože si nevidí dále než na konečky prstů, ne dále než na sebe samu, nevidí svou krutou druhou stranu, své všechny strany, své skončení, svůj zánik. A my, kteří se pokoušíme uchopiti, pochopiti věci, jsme také takoví poloviční slepci. Narodili jsme se a žijeme v době, která nás všelijak obrací na svém rožni, připéká naši touhu, naše svědomí, naši životaschopnost a všechno, co jsme v sobě poznali. Ale vždycky, vždycky, pravím, byla táž doba, vždycky byl někdo mocný, vždycky někdo bral a vždycky byl někdo obírán, olupován, zavrhován, ničen a zabíjen. A vždycky zůstali někteří, kdo nepodlehli. Zůstávat trpělivě v sobě, to je předpoklad cesty, kterou jsme si vyvolili. „K přípravě vyjít ze sebe,“ jak to řekl jeden z nás. A cesta je daleká, ano. Přesvědčíme se někdy o tom, že končí mimo nás? Projdeme mílemi nesvobody a šilenství, abychom kdesi nesmírně daleko a nesmírně blízko potkali drahého člověka, ne každého člověka, ne pomysli člověka, ale toho, ty, s nimiž se setkala naše cesta, kdo zatřásl naší cestou, takže se jala prudce stoupat? Potkati je mimo sebe, ale ne předčasně, ne násilím. Je čas setby, čas zrání a čas žní. Tak je zařízen náš svět. Je někdy trpké a bolestivé zasívat. Je někdy kruté a smrtící zrát. Ale kdo dozrál, byl utržen a ochutnán, kdo jako jablko leží ve dlaní Boha, neumírá. Zanechal stopy, šťávu v ústech a rozehrané patro, zanechal stopy, došel slávy, té, již má na mysli Unamuno, když praví: „Ctižádost, ne ziskuchtivost!“ – Jsou věci denního boje, na které nechci zapomínat. Jsou hnojením, deštěm, roubováním věcí trvanlivějších. Nevíme, zda prospívají skutečně, ale jsou nutné. Je nesprávné odříkati si něčeho. A družnost je někdy velmi

¹ Tato studie je kapitolou v *Druhém sešitu o existencialismu*.

² původní paginace (dále p.p. – tímto údajem je označen počátek dané stránky v tištěné verzi; pokud je slovo rozděleno spojovníkem mezi dvě stránky, uvádíme údaj *před* tímto slovem): s. 100

³ p.p. – s. 101

útěšlivá. My jsme ji mezi sebou poznali, mnoho dobrých a mnoho zlých hodin jsme mezi sebou poznali, a často nás sílilo vědomí, že jsme, že máme druhy. Co jsme poznali ještě společně? Že je něco jako svědomí čistoty a studu, jemuž se nikdo, kdo mezi nás patří, nesmí zpronečit. – Dnes však (a teď použiji slov⁴ Unamunových), „dnes však musíme žítí odloučení jedni od druhých, každý ve svém krunýři, který nemůže prolomit, neboť je smutné, že ty krunýře lze prorazit zvenčí, ale ne zevnitř. Nejsme jako kuřátka, která prorazí skořápku, jež je uzavírá, jakmile potřebují vzduch, a vyklubou se, aby dýchala a žila; my spíše potřebujeme, aby přišel někdo zvenčí a vysvobodil nás z našeho vězení. Uslyšíš-li nářek, který pronikne krunýř tvého bližního a tvůj vlastní krunýř a dolehne ti k sluchu, bývá to obyčejně nářek tvého bratra, který se cítí vězněm a nemůže vyjít ze sebe samého. Ale zamiříš-li k němu a začneš do něho soucitně bušit, abys prolomil jeho krunýř a osvobodil ho, ucítí nejprve ránu a zmámenost po ořesu, a tak si nařiká ještě víc, a ještě tě odstrčí. Nečeká na své vysvobození. A jestliže jsi již otevřel šterbinu, lká ještě více, když ho ovane chladný vzduch, a začne tě vinit, že jsi špatným bratrem, barbaram a ukrutníkem. A přece do něho buš! A ta osamocenost, v níž žijeme, je tak strašná, že si někteří začali představovat, že jsou na světě sami a že všichni ostatní lidé, s nimiž žijí, jsou jenom jako prázdné mušle, které se působením podivného kouzla pohybují, hovoří, jednají a žijí, jako by byly plny ducha a života. A tento pocit nejhlubší samoty, toho, že se člověk cítí, jako by byl sám na světě a byl jediným duchem, který jej obývá, ten pocit prostupuje některé samotáře nejprudší tesknoutou a obdaruje zároveň hlubším smyslem to, co říkají a dělají. Jsem-li tedy na světě sám – říkám si ve chvílích, kdy mne přepadne ta podivná fantazie –, jsem-li tedy na světě sám a jsem-li jediným duchem, který jej obývá, musím udělat všechno to, co by nebylo vykonáno, kdybych já nežil. Myslíš tedy, že jsem si často neřekl, když mi vhodili do tváře, že jsem málo španělský: jsem jediný Španěl!; já jím jsem, a nejsou jimi všichni ostatní, kteří se ve Španělsku narodili a bydlí zde?“ – Tak pravil Unamuno, jeden z velikých. Neříkejte nám proto: vyjděte ze sebe!, neříkejte nám to, dokud jsme nedozráli, a řekněte nám raději: buďte k sobě přísnější, buďte citlivější v chutnání radosti i žalu. A vy, blázni, kteří se pokoušíte umlčet naši duši, což neslyšíte, jak zpívá v mlčení svém? – Obyvatelé noci, nevíme dne ani hodiny, víme však tmu, již máme za postel, ležíme na ní tiše a prostě, a soustředěně, věrně čekáme na hlas toho, který povstane z nás a shromáždí nás k nádhernému boji za svobodu.”⁵

Je to krásný text, vroucí a ryzí. Nikterak ne malomyslný, nikterak ne zmalomyslnující. Máš z něho naopak dojem ne nepodobný dojmu z pesimisty Čechova, zdánlivě tak vysilujícího: jeho zoufalost stává se tvou vroucností, jeho rezignace mění se v tvou sílu, z jeho smutku v sobě nehnutě tkvějícího sálají do tebe aktivní pohnutky. „Žil jsem v čase velikého stmívání světa, na to ať nikdo z lidí nezapomene, až mne jednoho dne potkají!“ odpovídá předem žalobcům na povahu své poezie zápisem ve svém deníku z 2. června 1940. Takové jsou tedy Orteno-

vy pozice: zmučenost a mučivost doby; slepota naší lásky v ní; jediná zakotvenost subjektu v sobě samém; osamocenost a zjedineň člověka; osobní, konkrétní poměr k lidem: ne lidstvo, nýbrž člověka-druha!; nutnost „čistoty a studu“, vnitřní autenticity; absolutní odpovědnost za sebe. Sartre nepokládá poezii za možného nositele existenciálního životního pocitu. Je to omyl, plynoucí prostě z toho, že evropský existencialismus této chvíle nenalezl zdánlivě ještě svého básníka. Nuže, v Jiřím Ortenovi jej má, zcela výrazně a nemalého! I s tím originálním přínosem a odstínem význačně č e s k ý m, jimž je mravní zaměřenost existenčního pocitu: neboť sám právě pocit osamocenosti člověka rozvíjí se Ortenovi v konsekvenci aktivně etickou – *proto*, že jsem *sám*, musím vykonat věrně, co na mně jest, jsem na to *sám*!

Ba, co se té *samoty* týče: když J. P. Sartre ilustruje ve své románové trilogii kategorii samoty, nemůže v celých vůbec současných dějinách sáhnout po příkladu derelické úplnější, než byl mnichovský týden českého národa; v Čechách také jeho Odklad začíná, na českém hrdinovi je rozbor podnikán a významovou kulisu, na jejímž pozadí se odehrávají lidské osudy od první stránky, je věta z provolání československé vlády k národu: „Nezbývalo nám nic jiného, jelikož jsme zůstali sami.“ Jiří Orten byl z národa, jemuž padl tento nejstrašnější dočasný dějinný úděl opuštěnosti, a prožíval jej s ním. Rasové důvody klaustrovaly jej záhy do opuštěnosti dvojnásobného a znásobily pocit základní odstínem bezmocného vyvrženectví. Bylo mu, za třetí, v těžké době dáno prožít zkušenosti milostné, jež nebyly šťastné a odnímalý mu, ač se bránil, jednu ze zcela posledních možností účastné a vroucí souvislosti s lidmi. Žádnou z příčin tohoto osudu si básník nevybral, nevolil, byly mu vnuceny; byl jejich obětí: vytýkat mu a jemu podobným odchod na pozice života vnitřního⁶ a žalovat na ně z jejich „subjektivismu“ je pak nejhrubší nepoctivostí, již se může kritika dopustit. Jiří Orten byl konečně skláněn do samoty i přirozenou vahou své povahy, jež byla soliterní už proto, že byl člověk velmi čistý, a třebaže byl družný, přátele si tedy vybíral: hledal „vyběravé příbuznosti“ vnitřní, nikdy se nepáčil s člověčinou namátkou. Že se měl stát básníkem samoty – a tím je nejobecněji a nejzákladněji –, bylo básníkem samoty obojí, vnucené i volené: opuštěnosti i vnitřního soustředění, derelické i sebevýchovy a intimní urozenosti. Byl si nakonec všeho jasně vědom: „Kdo skutečně nechce nic jiného než svůj osud, ten nemá bližních, stojí naprosto sám a má kolem sebe jen mrazivý světový prostor,“ říká si 20. března 1941 ve svém deníku. Bude úkolem kritiky rozlišit samotu nevítanou od vítané, vysledovat jejich prolínání a vzájemný vliv; jisté je, že pocit derelické čím dál tím patrněji a bolestněji převládal, ale že i jej dovedla zmocni mravní síla básníkovy a proměňovat v nástroj osobního budování. Ten prožitek derelické vize na téměř samém konci básníkovy života, an – od počátku nezměněn – trvá: „Sám, Pane. Bez tebe a bez ní, / tak chatrnouče ošacen, / sváří se s tebou o obrazy, / ty, jenž jsi myslil: navždy nazí, / když poručil jsi: nenalezni, / větévko, kmen.“ (Sněžná pouť, 11. XII. 1940); v zápisu o necelý měsíc starším mluví básník v deníku o „elefantiasis samoty“. Nač jej sledovat

⁴ p.p. – s. 102

⁵ p.p. – s. 103

⁶ p.p. – s. 104

v celém průběhu života a díla a v proměnlivých jeho podobách marných pokusů vyjít ze samoty k lidem, lásce? Vášnivého přilnutí k vzpomínce na vzdáleného bratra? Neklidných her se slůvkem čekat, čekat? To je v mezích možností nejsnadnějšího vnímání. Nadhodme analytické kritice v této souvislosti spíše, jak pocit derelikce formuje zvnitřku Ortenův způsob vnímání světa a života představami zazděnosti, tmy a deště, pobytu v kleci, zamřížovanosti, slepoty a stropu: bude stát za zvláštní studii rozebrat tyto motivy v básníkově díle a vysledovat v něm spojitě významy jejich podob od hebké tmy, jež samotu spíše konejší, od představy dívky podávající své srdce zazděnému, od myši lezoucích z temných koutů k světu až po pocity motolice z chození v kruhu, až po zájem o slepce kráčející bez hole a opřené jen o sebe. „Já jsem ta země Tma...“; „Sále, jak jsi plný stropu...“; „Jsme zamřížováni...“: to jsou verše, na něž si vzpomínám namátkou a porůznu. A rozbor spojí s tím ještě jednu představu, ztracený a hledaný! Tudy se půjde k samé substanci Ortenovy motiviky i skladebnosti. My zde vizme však raději, jak prožitek derelikce souvisí v něm s kategorií *autenticity*. Na samém počátku prvního jeho deníku, v lednových dnech 1938, je to již jasně patrné: stěží ještě tehdy ví, *co* vlastně chce; ale už je mu zřejmé, *jak* to bude chtít! Nesmírná je v něm vášně opravdovosti, osobní ryzosti a upřímnosti, převeliká uprostřed prvních nesnází milostných a přátelských úcta k intimitě a vnitřnímu životu, sebezkušnějšímu a tápavému. Opisuje si modlitbu Kláry d'Ellébeuse za srdce plné lásky, věrné a hrdé, nezkrtné a hotové k boji, svobodné a přímé. O pár měsíců později stěžuje si – na sebe: „Leč přísnosti je málo v srdci mém“ (Příliš jste žili!, 7. V. 1938), od počátku je mu totiž zpravidlivě především bojem se sebou samým. K tomu tento výpis z deníku k 11. říjnu 1939: „Nemohu se vzdát. Vše by se zřítilo. Jsem čistotou podpírán, uvolním-li ji, spadnu, nebude tu už nic, co by mohlo zadržet můj pád. Nehodím se do apokalypsy. Víím, co je soucit, co je něha. Vlastně se děším vášně, která mne přitahuje. Chtěl bych ke studánkám a napít se z nich.“ Chceme zde osvětlit vnitřní vztah derelikce k autenticitě v Ortenovi tím: u něho každé prohloubení opuštěnosti, každé další násilné snížení nivó jeho vztahů vespolných má za následek tvrdší zakotvení v subjektu a další krok vzhůru cestou fanatického sebedocelování. Co ho determinovalo definitivně? To, co jej i definitivně osamilo. Takto píše 19. března 1939 po příchodu Němců: „K ničemu jinému nebyl jsem zrozen na tuto zemi, než abych svědčil... Ale teď, v klidném (lze-li o klidu mluvit) pozorování věci, šťasten zřím úděl, závazek a povinnost, jíž zbaviti nechci se nikdy více... Cesta půjde přes výmoly k nejvyšší možné dokonalosti. A tato cesta je má!... Stoupám a stoupám, jen blázen může to nazvat klesáním. Miluji svou váhající odvahu ke smrti, miluji stud...“ Uvědomme si zde příčiny a kořeny onoho dalšího rysu Ortenova, který jsme rozebrali jinde: úžasné celistvosti člověka a básníka v něm, jednoty a *organické jednosti lidsko-poetické*, v níž není místa pro estetická předstírání a pózy autostylizační nebo automytizující, pro nejmenší lež či úpravu v procesu sebe-vyjadřování. Orten je v jistém slova smyslu básníkem životní *holé fakticity*, básníkem *realistou*. Reálná fakta

jeho vnitřního života představují ovšem něco jiného než snůšku planého a pasivního materiálu, již mu do vědomí vmetly smysly a přirozenost.⁸ Konečně patří zajisté do této kapitoly Ortenovy derelikce i vyšetření jeho *vztahu k věcem, k přírodě*. Jinde jsme řekli, jak byl nevýslovně svěží, čirý, bezprostřední a krotký: věci – od stromů, deště, sněhových vloček, studánky po okno, stůl, ptáky, úsměvy – doslova si chodily k básníkovi pro pohlázení, tak jim rozuměl! To proto byl neschopen v nich vidět své sluhý a nazírat je z hlediska jejich použitelnosti a zneužitelnosti. Snad je nyní již i jasně patrné proč. Proto prostě, že jeho poměr k přírodě byl niterně osobní, tedy milostný; čili takový, jako by byl měl Orten i k lidem, kdyby vůči nim býval mohl citů družně použít. Ale tam, kde jeho láska k lidem byla *z a s t r a š o v á n a* a obracela se v opuštění do sebe a ve vášně sebetvořivou, věci se jeho lásce jediné nebránily a ochotně půjčovaly. Ta něžně cudná příroda pokorných, ale blažených věcíček u Ortena, to je prostě účinek *lidské lásky, jež se nemohla rozdat!* Je to bolestný produkt utlačené „*passion ren-trée*“.

Samota Ortenova byla velmi bolestná. A dozajista lze tedy Ortena charakterizovat jako básníka *bolesti a bolestí*. Přehledku jeho žalu v celém jeho průběhu i jeho žalů jednotlivých však ponecháme zase komukoliv: tato *analýza* musí být sice napsána, ale bude to přepis básní a deníkových záznamů, okomentovaný z biografie. Chceme jít opět spíše za nevšimáným, ale rozhodným odstínem, v němž leží vlastní Ortenova originalita a významnost. Neboť básníky bolesti se dveře poezie netrhnou, a jeden je jako druhý. Neřekl o Ortenovi celkem nic, kdo ho pasoval na poetu generační či jiné bolesti; ale ten, kdo upozornil na tento pobuřující protimluv: Ortenovi se dostalo bolesti jako málokomu druhému, z důvodů časových, národních, osobních, o ničem jiném nemluví; a přitom je to člověk, jenž si bolesti vůbec nepřál, v *ú b e c s i b o l e s t i p ů v o d n ě n e v á ž i l*, v její takzvanou zušlechťující hodnotu nepřilíš věřil, a ovšem se ani nedomníval, že je posláním člověka trpět! Pohorší to kteréhokoliv romantizujícího nebo dekadentizujícího bolestníka, ale Jiří Orten měl za to, že smyslem člověka je *b ý t š ť a s t e n!* V krátkém projevu, jímž se účastnil debaty o své generaci, Poznámce o jedné myšlence (KM IV, str. 95), praví doslova: „... „Myslíš, že žiješ, abys netrpěl?“ Odpovídám za ty, kteří citem oněměli: „Ano, myslím si to!... „Nechte mne žít,“ říká Unamuno, a (volně dodávám) nemluvte mi o smrti. Je-li smrt nutností, chci se jí bránit, chci se jí postavit s mečem v ruce, ústech i srdci.“⁹ Bránit se utrpení. Je zlé a není očistné. Taková poezie, která si v něm libuje a nehledá z něho cestu ven, je ošidná, je lživá. Každé dobré umění, vzývající smrt, děsící se smrti a jejího bratra, bolesti, je protestem a bojem proti ní, protestem ovšem marným, ale marným s jakousi nepostihnuteľnou nadějí, protože nevíme. Protože jsme strašlivě bezbranní před sebou samými i před těmi, s nimiž je nám souzeno žít...“ Ne, z tohoto básníka se mnoho argumentů o slabošství a citlivůstkářství jeho generace nenačerpá! Tak málo věřil v bolest, jejímž byl básnickým vyjadřitelem, že ji měl za balvan v cestě za sebou samým: „Ó Bože, Bože, slyš, přes všechno otlou-

⁷ p.p. – s. 105

⁸ p.p. – s. 106

⁹ p.p. – s. 107

kání / nebudu dobrá píšťalka!“ (Na plný hlas, 18.1. 1940, v Cestě k mrazu). A právě odtud – z nesmyslu bolesti hýřivě rozdílené po lidských cestách a naprosto neplodné – vyrůstá u Ortena *zážitek absurdnosti*. Bolest je absurdní. Je koukol. V životě, cizopasně jí prohledaném, lze se nám stěží cítit doma. Také je Orten bez ustání pln pocitu v y h n a n o s t i z e s v ě h o v l a s t n í h o a p r a v ě h o o s u d u (v zápisu z 12. října 1940 říká, že bolesti cizoty a emigrantství trpí od dětství); pln, v téměř významu, rovnoběžného pocitu h l e d á n í c e s t y d o m ů (čtete celou Elegii pátou!); pln konečně a zase rovnoběžně pocitu čekání, čekání na proměnu, nenadálou, ale rozumnou, protože vrátí smysl věcem: teď, hned, za tamtím rohem, než dojdou k tomu kameni, promění se všechno, svět nabude významu, začne pravý život (v básni Jeremiášův pláč z října 1940 bojí se přímo usnout, aby nepropásl zavolání a počátek); pocit čekání mu ihned zobecňuje: „Čechy za oknem smutných duší / čekání dané napospas...“ (báseň Čekání, 15. VIII. 1939). Ale hlavně je z této absurdity nezduvodnitelných a nezodpověditelných proč Jiří Orten pln hořkého jedu, je to duše v i r u l e n t n í mezi všemi, jejíž požití by působilo strašlivě, kdyby injekce mravní nepůsobily podle zákonů přesně opačných než fyzické. To je dokonce první nejzřetelnější dojem z něho, tak pronikavý, že jsme jeho rozbořem kdysi první básníkovu knížku a první jeho vystoupení vůbec uvítali. A budiž nám tedy dovoleno citovat z vlastního textu devět let starého, vždyť jsme se v něm nemýlili ani o puntík: Není-li daný ráz této poezie znásoben (več sám nepřilíš věřím) dvěma vlivy pomíjivými a vnějšími, obvyklou žaluplností mladého, citlivého srdce, známým tím světobolem, jež ze sebe setřásáme věkem mužným, a tlakem doby, která před zrskem vroucího mládí zadupává do bláta víry a pravdy,¹⁰ k nimž se mládí minilo ochotně a důvěřivě upnout a jejichž dočasnou slabost má mylně za znamení jejich nepravdivosti, jest Karel Jílek básník *jedovatý*. Jedovatý jemným a virulentním jedem zklamání a marnosti, hebce a nepozorovaně tě vláskovým praménkem prolínajícím z této Čítanky jaro, jejíž název je snad posledním protestem, snad ironií, kdo ví?, možná neúmyslnou. Vzpomínáte si na Franceovu Thaidinu? Mnich Pafnu, zoufaje nad mrtvolou Thaidinou, přejede si líc a cítí hmatem, že se v té chvíli mění ze světce v upíra. Román tu končí a nejsou nám známy další osudy Pafnu-covy. Nemyslím však, že se nutně jmenovaly nenávisť a hříchy. Možná že teprve tehdy poznal obětovaný tu strašnou lítost naprostého nihilisty: soucit s obětí i... vrahem. – A nad Cestou k mrazu a jejím podivně nedobrovolným n a r c i s i s m e m bolesti, jež nevidouc si prozatím konce ani východiska, zabývá se dlouze sama sebou, je si zrcadlem a otáčí před ním užaslá své nejtemnější kouty, jsme řekli později, že to, več vykvétá, byl by opravdový nový k v ě t z l a, jedovatý a srdci nebezpečný, kdyby otrávená bytost neměla ventil ve své schopnosti lásky: ale, zmučena, může ještě milovat, ba tím více. Láska totiž vyrůstá u Ortena vskutku ze samého středu zážitku absurdity a bolesti. Nikoliv logicky ovšem, nkoliv proto, že absurdnost se rozumově v lásku dá nějak převést: tak počtářsky a jednoduše si dialektika bolesti nevede! Nýbrž proto naopak, že absurdita do lásky rozumově a přirozeně právě neroste, však také neběží o to, ji

rozvíjet, ale zápasit s ní. Láska je zde účinkem pudu sebezáchovného, je aktem životní vůle absurditu potírající, a na povaze absurdnosti je účastná jen tolik, že – potírající ji – je přece jejím účinkem. Tato láska měla ostatně několik tvárností, velmi si nepodobných. Dřív než byla přijetím osudu, byla – ač totožná v podstatě – naopak jeho odmítnutím. Než byla souhlasem, chtěla být únikem z něho. Kterak to?

Docházíme k velikému ortenovskému tématu *návratu*. Návrat je u Ortena jen formou ú n i k u, úniku z bolesti a před absurdností, útěku ze situace fyzicky i mravně nežitelné. Téma rozehrává se u Ortena naplno již v Cestě k mrazu. Ale je ještě starší. A je, rozumí se, i pozdější, trvá v něm od počátku prostě až do konce. „A známe-li únik, jenž není únikem, ale návratem tam, kam prsty zla nezasahují, nejsme již opuštěni...“ zapisuje si 15. listopadu 1939. Sám návrat, pouhý druh širšího pojmu úniku, je u něho odstíněn a různotvarý.¹¹ Nejobecněji vzato, je *nostalgii dětství* – časů blaženosti, v němž není absurdnosti, není nesrozumitelnosti, není nutnosti volit, ale sám jas, zřetelnost a bezpečnost. Bonn jeví totéž vášnivé zakotvení ve vzpomínce na dětství: a je strašlivě památným znakem našich časů, že se v nich žalostnou touhou po věku dětinském počínalo trpět již v létech – jinošství! Jiří Orten vzpomíná na mládí od prvních stran deníků; a na druhé mezi celá Elegie čtvrtá, velmi dlouhá, je ještě pořad chvalozpěvem dětského blaha a čistoty a celosti. „Tu starou melodii prozpěvuješ si / je to píseň tvého dětství / kus štěstí a kus neštěstí...“ (báseň Stará melodie, 22. III. 1938). „Mé víno pluj ach pluj ať všichni chlapi hodní / a všechna děvčátka / se ve mně naleznou / ať s nimi jsem den po dni...“ (báseň Co dělá mé srdce, 4. IV. 1938). „...a když se probouzíme / do času zpátky chceme o překot / a stačí k tomu píseň z kolovrátku“ (báseň Konečně, slova!, 28. VIII. 1939). Do času zpátky: Orten se jím ovšem vrací až za dětství, na sám počátek, až k matce. Matka, nesmírně jím milovaná, jež pro něj navždy zůstala ideálem ženství, je ústřední představou celé jeho tematiky návratu. Návratem do ní, do lůna, z něhož se dítě dosud nevydělilo – vzpomeňme šestidílné básně V mamince z Cesty k mrazu –, uskutečňuje se právě u Ortena ona regrese k lidství dosud zcela bezpečnému, celistvému, blaženému, spočívajícímu v sobě, jež j e s t, ale ještě se nezačalo d á t a rozvíjet se v zrádném, kolotavém čase absurdní peripetie svého ohroženého vývoje. Současně promítá básník tuto představu reverze do obecné roviny všeho jsoucna, jako zákon vší skutečnosti. Je tedy Orten – a v tom je znovu básníkem své doby v Čechách – nepochybně i *básníkem času*, vzdálené provenience Máchovy. Ale jeho zase zcela originální ráz záleží zde v tom, že nežije čas rostoucí, ze sebe se donekonečna tvořivě vršící a anektující další hodiny stále plně; nýbrž naopak čas vracející se v sebe, resorbující se vsávavě až k onomu b e z č a s í u kořenů dění, odkudž – přijmeme-li zásadu svobody vůle a vývoje – byl myslitelný i vývoj a osud jiný, než nám padl: takový je smysl ortenovského „návratu“. Zato se u něho únik nevyjadřuje kultem poezie: tak naivní (a odkoukaný z artpourartismu a dekadence) Orten nebyl, aby mu poezie byla náboženstvím a záchranou před životem; nanejvýš malou útěškou. „Mé malé, útěšlivé básničky!“ – píše

¹⁰ p.p. – s. 108

¹¹ p.p. – s. 109

9. května 1939 pod účinkem četby Případu Mauriciova – „Chtěl bych vás pohoupati v loktech a pohladiti vám vlásky. Vy to¹² přece někdy také tušíte, kolik ošklivého zla se tají ‚venku!...“ Ne, to nikterak nebyl mág Umění, tento Orten: v jistém, velmi krásném, protiromantickém smyslu lze o něm dokonce říci, že poezii nebral „vážně“. A také se – zase módně – vůbec neutíkal do snů a spánku: „Spánek mě prosí, abych už nebyl,“ praví v básni Kam jste se poděly z 8. srpna 1938. Ale on přece chtěl být, chtěl arcibýt! Mimoto se mu s krutou důsledností zdálo v spánku jen to, čím žil za bdění: časté záznamy jeho snů připomínají záznamy jeho životních trampot. Jakýpak únik do spánku, zdá-li se vám, že jste v žaláři (22. VIII. 1938), atd.! A také bych si netroufal nazvat Ortena básníkem s m r t i, je originální mezi básnickými pesimisty i zde: má zajisté řadu básní na její námět (Hrob, Po smrti, Cvičení o smrti, Mrtvá, Báseň na smrt, Smrt, Až umřu, Bože...), vždyť sama vzpomínka na otce vedla ho na hřbitov; ale, celkem vzato, jeho představa smrti, nepřilíš odstíněná, pokud ji cítí kladně, nevybočuje z mezí představy klidu „...být navždy připraven, být dokončen a mít“. Zato jej naopak slyším nazývat smrt „neplodným lůnem“ (Na plný hlas, 18. I. 1940), v básni Sen (6. XII. 1939) cítím jej trást se odporem k mrtvé fyziologii nad rozkládajícím se tělem ženy, pravé bližnky Baudelairovy Mrchy, a v květnu téhož roku čtu v deníku slova „Dlouhá prázdnota nedostává své naplnění. Nejrady by ses viděl na márách, ale i máry bývají odporně m ě k k é“: ano, i Orten má onen tak typicky existencialistický *počitek hnusu*, vlahého lepkava, slizké fyziologie; a charakteristické je, že je u něho spojen právě s představou smrti a lože odpočinku, buď věčného, buď třeba i jen nočního. Nikoliv, žádný citel Věčné milenkyl!

Téma návratu a úniku souvisí u Ortena, opakují dále, s *tematem úzkosti*. Neboť bytost úzkosti plná, sevřená pocitem nebezpečí neznámého, nedefinovatelného a tím hrozivějšího, jež hrozí před námi, vpravo, vlevo a nedovoluje učinit krok vpřed ani stranou, – chtěla by se vrátit. Chce tam nazpět, kde nebezpečí nebylo, ale jistota původu a základů. Je charakteristické, jak je zde Orten opět básníkem své historické chvíle obecné, národní: tento pocit neurčitý, nepopsatelný, ale pronikavě mučivé ohroženosti byl nejspolečněji sdíleným atributem lidí té doby; nad každým jednotlivcem zvlášť, ale i nad národem, nad lidstvím celým visel osud, aniž bylo možno vypočíst, který krok nás přivádí blíž k tajemnému sroku, který náš čin, uvážený, nebo neuvážený, rozpoutá děj našeho konce. Jediná skutečná jistota,¹³ fyzická i mravní, ležela za námi, v minulosti. Mohl-li se tu Orten projevit jako nositel pocitů národně kolektivních, bylo to ovšem proto, že úzkostí byl prosáknut především sám. Ale u něho se úzkost promítala ihned i do rozměru třetího, nad jednotlivce i dobu, a stávala se veličinou metafyzickou, byla *závratí pocitu lidské existence vůbec*. Zde je další významné nové slovo, jež do naší poezie přinesl, další citová a významová oblast, kterou jí objevil a vzdělal. A zážitek úzkosti je zase z klíčů k jeho osobnosti i dílu. „Ta úzkost! znali jste ji / v deštivých odpůdných / všechno je náhle její / chce od ní a jde k ní / a já jsem její ženich...“ (báseň Jednou odpoledne prší, 17.

VIII. 1938). „Srdce mé běž si za úzkostí / a chyt' si ji a nepust' ji...“ (báseň Těžká víčka, 27. X. 1938). V březnu 1939 činí si zápis o snu své milé: byla v pokoji, otevřeném desíti dveřmi, „úzkost měla ji více než on“, láska jí radila zavřít dveře, ale ztratila klíč atd. „Vzdálené světlo. Strach. A cosi zlého nese. / Tělo, má přetvářka, to napovídá rytmy, / jež oddalují pád. Vy zaposloucháte se / a neslyšíte nic. Jen náznak. Úzkost. Přítí“ (báseň Daleké svítání, 20. IX. 1939). Ontologický význam úzkosti vyplývá u Ortena jasně též z toho, že cítil samu existenci Boží vsazenu na drama úzkosti: kladl Bohu za povinnost učinit dílo stvoření srozumitelným, chtěl vysvětlení a odpověď. „Ó nejde o mne přec. Jde o budoucnost trossek, / jež sebe zasypou. Jde o noc, co se dní. / O ruku Boží jde, jež přešla do rákosek. / O j e h o spásu jde, nad níž jsme bezradní“ (báseň Vesele, vesele, 5. I. 1940). Kdesi v pozadí vztahu k Stvořiteli, takto položeného, tmí se představa, že svět byl stvořen pouze za krutou hříčku svého Pána, člověku nepochopitelný a lidsky nezmenitelný, tedy marný; počátek byl božský, rostl z jasu významného Slova, doslov bude zoufalou zříceninou smyslu jakéhokoliv. Bezmocnou tíží věcí, nerozumějících si, vyjádřil temnou básní o neodčitelné fakticitě vnuceného zákona „kámen byl dán, kámen byl dán...“, a jinde, a stokrát, zase touhu proniknout novým zrakem za rub věcí: „Ó oči civící ó oči z a o č i m a...“ Za celé stvoření obrací se ze „země Tmy“, jež si chce porozumět, k Bohu Jeremiáš svým pláčem. *Téma marnosti* se ve výstavbě ortenovské tematiky vklíní právě sem: „Ach, vzítí všechny smutné herky za opratě, / sen přivolat jim o senu / a moci odpovědět, když se ptá tě / ta nejmrtvější, co to vlastně je, / spát zimním spánkem a co přijde po něm- / že je to jenom m a r n á n a d ě j e...“ (báseň Snad se to neříká,¹⁴ 14. I. 1940). Věčné, nesmyslné vracení téhož je odnoží tématu: „Hra nekončí, hra začíná / tak jako každá marná hra.“ / ... „a hraji já, já, Exodus. / Jsem synem konce. Z jeho klína / narozen jako prapříčina...“ (báseň Exodus dramatu, 11. I. 1941). Jistě si byl Orten vědom, že by svou úzkost byl mohl obelhat: „Kdybych se uměl k čemukoli přinutit, bylo by všechno jiné a stal bych se rázem ‚mužem na svém místě‘, ‚řádným poplatníkem domě‘, stal bych se prostě jedním z těch, kteří popřeli marnost, protože ji nepochopili...“ (zápis z 13. ledna 1940); ale mínil být poplatný hlavně pravdě, neboť byl nesmírně ryzí, a o to, být mužem „na místě“, dobrém, pohodlném místě, nestál, nelhal ani sobě, ani druhým. Dával přednost své úzkosti a svému zkrúšení. Jen to mu ostatně dovolilo stát se nejvýraznějším vyslovitelem své doby. V tu chvíli to ovšem znamenalo cítit se spíše mužem stranou než mužem na místě: „Tak pojd' me jsme tu přes počet / ach to se pozná nejdříve / tak tedy pojd' me vrátíme se zpět / vždyť jenom přihlížet je trochu marnivé / Někdo nás ze všech věcí vyňal / a postáváme k zoufání stranou...“ (báseň Hlučál, 4. XII. 1938). Toto je přesný protějšek existencialistického pocitu osobní *zbytečnosti* („être de trop“). A přesným, téměř doslovným tematickým pandánem k dnešnímu francouzskému sartrismu je i představa mouchy uvízlé v lepu (pojmem „s'engluer“): „A já znám mouchu která létá / po všechny dni / a do sko do skonání světa / Někdy se ke mně nakloní / zabzučí něco co se nedá / jenom tak lehce uslyšet / nevíte co tu stále

¹² p.p. – s. 110¹³ p.p. – s. 111¹⁴ p.p. – s. 112

hledá? / nevíte koho? Ježíše /, Ved' moji ruku jako kdysi / když jsi mi v hlavách stál' / A já znám mouchu v samém medu visí / a přeče přeče bzučí dál / a aspoň ve svém srdci létá / po všechny dni / a do sko do skonání světa/ k tomu jenž přijde..." (báseň Muší píseň, 16. X. 1938). A zrovna tak v oblasti tematiky úzkosti objevil Orten sám pověstný *motiv pohledu*, jímž jsem viděn, objektivizován, proměněn v holou věc a nenapravitelně přibit k své minulosti, k svému osudu, nepolepšitelně zmarněn: „Ó, Bože můj, ty ranil jsi mne, ty ranil jsi mne, ale čím? Ne láskou, když se pokoušíš nyní vyléčit mne z ní; a ani nenávisťi ne, Bože. Ty jsi mne ranil pohledem, jediným pohledem, který v sobě obsahuje, drží a má tolik zlého smutku a tolik prázdnoty, že se na ni dívat nestačí. Jediný pohled: pohled do zabedněného okna, do okna, jež nemá skla, je vyplněno, hmotně vyplněno, a nepropouští proto vzduch, leda skulinkami. Ve včerejší tragédii byly také tvé oči, jediný¹⁵ pohled, a dívaly se dobře a pamatovaly si a nyní vidí mne, jak se křečovitě držím stolu, abych nestal a neutekl do noci“ (zápis 24. IX. 1940, 10 hodin večer).

Klade se nyní otázka Ortenova boje o sebe samého, otázka způsobu, jímž uskutečňoval svou pravdivost. Je to otázka jeho lásky k člověku v širším slova smyslu, a zdali mohl a dokázal se dožít v sobě jistoty nové vnitřní svobody, odkud bylo lze vykročit znovu k lidem. Otázka vítězství nad úzkostnou samotou. Otázka spásy, chcete-li. Byla rozřešena? Mohla se vůbec z jeho situace vyvinout a položit? Nepochybně mohla, a mám za to, že Orten stanul posléze na samém prahu obrozené jistoty lidské. Že po ní básník toužil, toho je mi důkazem už samo jeho téma návratu do lůna Matek, do jednoty nerozlišeného bytí, kde nerozčleněno v sobě trvá já i nejá: to byl hluboký, originální projev pudu antiindividualistického, tak nezvyklý, že se zdál naopak bizarní kapricí supersubjektivismu. Ale, ovšem, pro člověčenskou jednotu nelze se doopravdy vracet a přinést ji z hloubek fyziologie: nenajdeš-li ji naopak na konci svých cest a jako konvicki mravní, nikoliv hmotnou, je ztracena. Že nebude ztracena pro Ortena, za to v něm ručila již nesmírná vášeň a b s o l u t n í, žádostivost k r a j n í c h m e z í, potřeba úplného v y č e r p á n í životních situací, které se na svém dně znásobením negací mění v klad. Nic si nedat namlavit, ničím – vedlejším – se nedat utěšit, zachovat jasnou hlavu, „jasnou hlavu zoufalství“, totiž: to je první „mot d'ordre“ jeho mravního života. Vypisuje si z Kašpara Hausera: „Nemám strachu, neboť nemám naděje.“ Nutno dojít až do konce. „Chci! Ať bolí! Tají ledy, / naposledy, naposledy / ohlédnout se za mizením, / vědět, v něhu že se změním, / prudkou, krutou, bolestivou, / v něhu smrti, věčně žijou“ (báseň Zimní procházka křížem kráčem, 11. I. 1940). V tomto „Chci! Ať bolí!“ dáno je poprvé nedvojsmyslně poslední veliké téma Ortenovo, téma spásy, *téma přijetí*. Souhlasu s tím, co mu bylo dáno. V Beethovenovi asi našel si básník citovou a volní polohu příbuznou své, o němž v básni Po hudbě z 20. října 1940 praví, že „není beze dna, že je jen bez naděje, / že láska po konci a víra po pravdě je, / že po nekonečnu je ještě Devátá“. Den nato: „Věčně se mýlit, až do čistoty. / Věčně..." (báseň Věčně). Potom v Elegiích, té historii (často jinotajné) celého života, jež je sebeanalýzou, auto-

portrétem, účtováním i perspektivou do budoucnosti, a zvláště v Elegii šesté a deváté,¹⁶ rozvíjí se zklidněle, ale s hlubokou vroucností toto téma adheze k vlastnímu osudu, adoptovanému, ač byl podstrčen a nastražen, svobodně – podruhé – volenému, ač byl – poprvé – uvalen. Je to rozvoj myšlenky, kterou si básník v deníku 19. prosince 1940 znamená i v této formě: „Cítím však, že i toto trpné a hrdé přijímání (ne snášení!) bolesti je jakousi obranou.“ Tato asumace osobního údělu byla si ostatně už dřív, než se ujasnila zcela, vytvořila originální odnožové výrazy: prvním z nich je Ortenova „*vira beznaděje*“. „Na střepech volnosti své tábořiti. / Udržet stráž v tom strašném ležení.“ / ... „Kamenem, blátem, ano, / ale smrt nelze zabít / a duši rozmetat nelze“ (Noční, 8. X. 1940). Víra beznaděje je svojí podstatou zapřísáhlou věností duše sobě samé a vzdorem vůle milovat lidskost, a třebaš proti všem důvodům. Pravím prostě: je to jeden z největších dokladů básnickovy mravní síly, který u nás byl za naší doby podán. A přečtete si ještě závěr básně Exodus dramatu z 11. ledna 1941, blahoslavenství, jímž končí! Takto se vyjádřila v Ortenovi pravda, vyjádřená existenciálním filozofem: že když doufání nás zradí ve všech nadějích, do kterých vypučelo, a nelze nám už lpět na žádné z nich, zůstává nám stále ještě možnost zůstat věren samotnému doufání. A za druhé se ortenovské na-sebe-vzetí vyslovilo novou představou o *vině*: supozicí vlastní viny. Pakliže trpím, není možné, abych nebyl vinen! A člověk z nejčistších přihlásil se o svůj podíl hříšnosti. Vizte Poslední báseň z 24. září 1940: „– Vinen jsem za vůni, která voní, / za marnou touhu po otci, / za verše, ano, vím, za lásku, již jsem ztratil, / za stud a za ticho a za zem plnou béd, / za nebe, za Boha, jenž dny mé přísně zkrátil / v mrtvý ráj na pohled –“ Ale vizte ještě spíše ono velkolepé místo první Elegie, jeden z vrcholů Ortenovy poezie: „Když odsouzenci na smrt odsouzení / poslední prosbu smějí vysloviti / a nežádají život, tehdy, vězte, / jen soucit brání jim a stud a bázeň, / že soudce rozpaký by mohly stihnout / z nevyplnitelnosti. / O tabák raději pak poprosí / a o večeři; o ubohou rozkoš; / o dobrý doušek, jenž by hrdlo svlačil, / to hrdlo, které bude zardoušeno. / Chápavě, rychle napijí se vína / a naznačí, že bylo velmi chutné, / neboť jsou dobří: pro svědomí kata / je pěkné přec se trochu přetvařovat. / A pokorně když noci poslední / se k poslednímu ránu promodlili, / jdou bez nucení, mlčky na porážku, / tam na to nádvoří, kde jitrní zima / může se jejich teplou krví zahřát.“ Ve skutečnosti tato¹⁷ pokorná ochota cítit se v i n e n jen proto, že jsem m u č e n, a souhlasit se svým trestem ze studu za druhé nebyla možná bez dvou vnitřních předpokladů v sobě již probodovaných: bez nové víry v mravní řád, neboť jen v řádu trestu odpovídá vždy i vina; a bez nového intimního sjednocení s člověkem vůbec, neboť nevinný se může cítit vinen jen tam, kde za své přijal viny bližního z pocitu obecně lidského souručenství a jednoty. Takto se rezolvovala nakonec Ortenova samota a pocit jednosti mezi lidmi a proti nim: a bylo to jen logické, pro samu jejich absolutnost. Neboť samota tím okamžikem, když se stane naprosto úplnou a dotkne se meze nejkrajnější, nutně změní svou podstatu: zcela sám lze se cítit jen tváří tvář nekonečnu, to jest v lůně celku, do něhož jsem vrácen. Ji-

¹⁵ p.p. – s. 113¹⁶ p.p. – s. 114¹⁷ p.p. – s. 115

ří Orten stanul tak na samém prahu osvobození: historii tohoto procesu podávají Elegie zcela přesvědčivě. „Cosi je před tebou. Je pozdě umíratí. / Rozvědky obzoru říkají, že jde den...“ (Třetí). „Ne vyhnání, poslední radost zpívám, / už za vzpomínkou, na protější straně...“ (Čtvrtá). „Nu, ano, sbohem, za děj bolesti té, / jejímiž mistry chtěli jsme se státí, / vědomí konce beru, neboť končí, / vchod otevírá svojí mladší sestře, / aby teď ona chopila se žezla / a jala se náš život formovati“ (Devátá). Ačkoliv zemřel mlád a uprostřed díla rozpracovaného, je tedy Jiří Orten básnická osobnost neobyčejně *celistvá*, dokončená. Dal si otázky, ale dal si i zásadní odpověď na ně. A opět: dává je sobě, dal ji i své době. Bráň se jejím hrůzám, ustoupil do svého nitra, obrnil se svou opravdovostí. Odmítl všechny iluze. Volil žít v protimluvech a rozervanosti. A z nejhlubší samoty, aniž ji zradil, objevil si cestu k svobodě, lidem a naději. Má-li každý tvůrce krajní mez sebe samého, k níž vědomě či nevědomky spěje v procesu zosobňovacím, má ji zajisté i Jiří Orten. Není pro mne pochyb o ideální krajnosti, k níž tíhl: je jí *světec bez Boha*. Doba málo chápe, jak hrůzně je pro ni tento typ charakteristický.

ÚSTAV ČESKÉ LITERATURY A LITERÁRNÍ VĚDY FFUK

nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

tel: 221 619 232

fax: 221 619 233

 kontaktní e-mail: grant_kcl@centrum.cz

 website: <http://cl.ff.cuni.cz>

textová edice: [LuB]

!!!Text je určen výhradně pro potřeby studentů ÚČLLV!!!

